

САМОТНІСТЬ БІГУНА НА ДОВГІ ДИСТАНЦІІ

Малюнки Ю. Кремньова

ПОВІСТЬ

I

Тільки-но я прибув сюди, як мене призначили бігуном на довгі дистанції для участі в кросі. Вони, певне, мали мене за цілком підходящу для цього людину, бо я був (та й досі лишився) довготелесим і худорлявим парубійком; одверто кажучи, я й не заперечував, бо в нашій родині усі непогано бігали, особливо, коли треба було дмухнути від поліції.

Я завжди був добрим бігуном, бігав прудко, широким кроком,— та ба! — це не врятувало мене від поліцаїв після того дільця з пекарнею.

Вас може трохи здивувати, що в борсталі¹ мають своїх бігунів на довгі дистанції; ви, мабуть, подумаете, що найперше, до чого вдається такий бігун, як тільки його

випустять на волю, в поля і ліси,— це чкурне якнайдалі звідси? Та ви помиляєтесь. Зараз поясню чому. По-перше, оті, що завжди женуться за нами, не такі вже й дурні, як здебільшого здається на перший погляд, а по-друге, я й сам не такий вже недоумкуватий, щоб зважитись на це під час кросу. Що я виграю з того, як спробую утекти і тут-таки знову потраплю до їхніх лап? Це ніщо інше, як дитячі забавки, і вони мене аж ніяк не спокушають. Хитрість — ось єдине, що важить у цьому житті, та й нею слід користуватись якнайспритніше. Скажу вам одверто: вони хитрі, але й я хитрий. Якби тільки «вони» і «ми» дотримувалися однакових поглядів, ми б непогано уживалися між собою, та, на жаль, погляди в них не такі, як наші, а у нас не такі, як їхні; ось як стоїть справа і так вона завжди стоятиме. Це незаперечний факт: усі ми хитрі й тому не відчуваємо прихильності одне до одного. Вони знають, що я не намагатимусь втекти від них; тож і сидять собі, наче павуки у занедбаному домі, або як галки на даху, пильнуючи дороги й поля — ну достоту німецькі генерали на баштах

¹ Назва місць ув'язнення і системи перевиховання молодих правопорушників віком до 21 року у Англії та домініонах; термін «борстал» пішов від назви англійського села, де вперше був організований табір такого типу.

танків! І навіть коли я чалапаю підтюпцем по лісу і вони не бачать мене, то все одно певні, що десь за годину моя стрижена голова вигулькне з-поза живоплоту і я доповідатиму про своє прибуття хлопцеві, що стовбичить на воротях. Коли морозного дня я встаю о п'ятій ранку і, стоячи на кам'яній підлозі, тремчу від холоду, а решта ще має змогу подрімати якусь часинку, доки пролунає дзвоник, коли скрадаюся східцями й довгими коридорами до широких вхідних дверей, затиснувши в кулаці перепустку на тренування, я почуваю себе водночас і первісною і останньою людиною на землі. Не знаю, чи розумієте ви, що саме я хочу цим сказати. Первісною тому, що я мало не голий і мене посилають у замерзлі поля в самій сорочині й шортах — навіть первісні люди знали, як змайструвати взимку одяг з листя або пальто з шкіри птеродактиля, щоб захиститися від холоду. А я стою задубілий від морозу, і не можу зігрітися нічим, — хіба що оцим двогодним тренуванням перед сніданком. Не можу з'їсти навіть скибки хліба! Вони добре-таки тренують мене для того великого спортивного дня, коли всі їхні товстопики й сопливі герцоги та панійки, що нездатні двічі по два полічити, зберуться і почнуть перед нами правити теревені про те, що спорт найкраще допоможе нам стати на шлях порядного життя і застереже від спокуси наші пальці, котрі аж сверблять від бажання зламати замки їхніх магазинів і сейфів або ж повернути не в той бік ручки газових лічильників. А коли ми вже будемо до краю виснажені біганням або стрибками, вони нав'яжуть нам шматочок блакитної стрічки, або видадуть призовий кубок — наче скаковим коням. Правда, про нас не дбають так, як про скакових коней — оце й уся різниця.

І ось я стою на порозі в самій сорочці й шортах, не мавши й ріски в роті, стою й поглядаю на померзлі квіти на землі. Може, ви думаєте, цього досить, щоб я заплакав? Чорта з два! Нема чого здіймати галас через те, що відчуваєш себе першою людиною на землі. Мені в п'ятдесят разів краще, ніж коли б я був у цю мить замкнений в бараці з рештою трьомастами хлопців. Правда, інколи відчуваєш себе не так-то вже й хороше — саме тоді, коли здається, начебто ти остання жива істота на землі. А таке враження виникає у мене тоді, коли мені уявляється, буцімто триста в'язнів, які сплять там, геть усі повмирали. Вони сплять так міцно, оті, котрих запроторено сюди, що мені здається, немов всі вони врізали дуба, і я залишився один-однісінький на світі; коли я дивлюся на чагарники, на замерзлі ставки, в мене таке відчуття, наче надворі стає холодніше й холодніше і все, що

охоплює мій зір, включаючи і мої червоні від морозу руки, поступово вкривається товстелезним шаром криги, вся земля аж до самісінького неба, кожний шматочок суходолу і води. Тоді я роблю над собою зусилля, щоб позбутися цього відчуття й діяти так, наче я не остання, а перша людина на землі. Від цього мені одразу стає краще, і тільки-но я зберуся з силами й це відчуття зміцніє в мені, я роблю відчайдушний стрибок і пускаюся бігти.

Я в Ессексі. Наш табір вважається хорошим, принаймні, так казав мені комендант, коли я прибув сюди з Ноттінгема.

— Ми хотіли б мати змогу довіряти вам, доки ви перебуваєте в нашій установі, — сказав він, розгладжуючи газету своїми білими щеними руками, в той час як я читав великі літери догори ногами: «Дейлі Телеграф». — Якщо ви гратимете з нами чесно, то й ми будемо робити так само. — (Далєбі, хтось би подумав, ніби йдеться про тенісний матч). — Ми вимагаємо впертої сумлінної праці, нам потрібні хороші атлети, — вів він далі. — Якщо ви забезпечите нам і те й друге, будьте певні, ми будемо ставитись до вас добре й зробимо із вас чесних людей.

Я мало не луснув з реготу, а тут іще, як на те, почувся схожий на собачий гавкіт голос сержанта, котрий наказав мені й двом іншим хлопцям бути уважними й промарширувати повз нього немов якісь гвардійці. А комендант тим часом вів своєї, мовляв, «ми» хочемо, щоб ви рсбили те, «ми» хочемо, щоб ви робили інше; я лупав очима навколо, шукаючи інших хлопців, мені кортіло дізнатися, чи багато їх тут. Звісно, я знав, що їх тут тисячі, але ж у кімнаті був лише один. А їх, справді, є тисячі, в цій з'їденій сифілісом країні, вони скрізь — по крамницях, установах, на залізничних станціях, у будинках, автомобілях, по пивничках, — ті, котрі перебувають під захистом закону, як от ви й вони, що безнастанно стежать за тими, хто існує поза законом, як-от я й ми; вони ладні в ту ж мить викликати телефоном поліцію, щойно ми зробимо якийсь підозрілий порух. І це завжди буде так, це я знаю достеменно, адже я ще не покинув робити оті підозрілі рухи і, мабуть, не покину, аж доки не вріжу дуба. Якщо ті, котрих захищає закон, сподіваються змусити мене припинити ці підозрілі рухи, вони даремно марнують час. Краще б уже поставили до стінки й вистрілили з дванадцяти рушниць. Отак тільки й можна спинити мене, та й мільйони таких, як я. Бачте, я дуже багато чого передумав, відколи спинився тут. Нехай вони шпигують за нами цілісінький день, щоб довідатись, чи не поцупили ми пудинга, чи добре працюємо або чи виконуємо гімнастичні вправи, але

ж вони не мають змоги просвітити рентгєнівським промінням наші голови і вгадати, про що ми думаємо. Отут, на дозвіллі, я ставив сам собі силу-силенну всіляких запитань, пригадував крок за кроком усе своє минуле життя. Це мені подобається. Це просто насолода. В роздумах час минає швидше, і табір не здається й наполовину таким осоружним, як про нього завжди базікали хлопці з нашої вулиці. А найбільше мені до вподоби те, що мене призначили бігуном на довгі дистанції,— адже на просторі легше міркувати, ніж уночі в ліжку. За цей час я встиг збагнути силу речей. Не кажучи вже про те, що з мене, напевне, вийде найкращий бігун на весь табір. Адже я пробігаю свої п'ять миль швидше, аніж будь-хто інший.

Отож, тільки-но я уявлю себе первісною людиною,— як роблю легкий стрибок у вкриту інеєм траву і поринаю в роздуми. Це дуже приємно — поринути отак в роздуми рано-вранці, коли й пташки ще не наважуються цвірінькати. Я, наче в півсні, не свідомо завертаю по стежках і доріжках, перестрибую струмки, не помічаючи їх, вітаю з добрим ранком молочника, не бачачи його обличчя. Яка це насолода — бути бігуном на довгі дистанції, почувати себе зовсім самотнім у світі: жодна жива душа не дратує тебе, ніхто не загадує тобі чогось робити — приміром залізи в чужу крамницю абощо. Іноді мені спадає на думку, що ніколи за все життя я так не розкошував з волі, як протягом отих кількох годин, коли біжу стежкою до воріт, а тоді завертаю повз високий розложистий дуб, що бовваніє ген-ген край дороги. Довкола все мертве, та це добре, бо це не смерть, що йде на зміну життю, навпаки, це передує життю. Ось як я дивлюся на це. Не забувайте, частенько я в перші хвилини трохи не дубію з холоду. Не чую ні рук, ні ніг, все тіло клякне, і мені здається, що я схожий на привида. Землі я не відчуваю під собою, тільки й того, що врядигоди бачу її крізь імлу. Звісно, дехто мав би цю холоднечу за справжні тортури, ще й нарікав би у листах, щоб розчулити матусю. Та я не з таких; адже я добре знаю, що за якісь півгодини почну зігріватись, а на той час, як дістанусь до шосе і зверну повз автобусну зупинку на стежку до пшеничного лану, мені вже буде жарко, наче коло гарячої груби, і я почуватиму себе зовсім щасливим.

Це зовсім непогане життя, кажу я собі, коли не маєш справи з поліцаями, з босами та з рештою людців, що їх захищає закон. Туп-туп-туп. Пих-пих-пих. Лясь-лясь-лясь вицокують ноги по твердому ґрунті. Плечі, боки з посвистом зачіпають оголене віття кущів. Адже мені лише сімнадцять, і

коли вони випустять мене звідси — якщо не спіймають на якомусь порушенні,— то неодмінно спробують запроторити до армії. А яка різниця між армією і нашим табором? Їм не пошити мене в дурні, цим йолопам. Я бачив казарми надалеко від нас, і коли б там не стояли на варті новобранці з гвинтівками, ви не помітили б ніякої різниці поміж тими високими мурами і нашими бараками. Навіть коли новобранці й виходять звідти у вільний час, щоб вихилити кухоль елю, то що з того? Хіба ж я не виходжу з табору тричі на тиждень, щоб тренуватися з бігу на довгі дистанції? А це ж у п'ятдесят разів краще, ніж пиячити. Коли мені вперше сказали, що під час тренувань мене не супроводжуватиме конвоір на велосипеді, я їм не повірив; хоч вони й твердять, що це прогресивний, цілком сучасний табір, та нема дурних, я добре знаю, що він такий самісінький, як усі інші, адже я чимало чув про них. Табір лишається табором, що б там не казали. Спочатку я ремствував на те, що мене примушують виходити вдосвіта й бігати п'ять миль натщесерце; та згодом вони привчили мене до думки, що це не так-то вже й кепсько,— а втім, я й раніше знав це. До того ж вони назвали мене хорошим спортсменом, ще й поплескали по спині, коли я сказав, що докладу всіх зусиль, щоб здобути для борсталу кубок з блакитною стрічкою — приз з бігу на дальні дистанції у всеанглійському крос-кантрі. І тепер коли комендант робить обхід, він щоразу дивиться на мене, як дивився б на призового скакуна, коли б він його мав.

— Все в порядку, Сміт? — питає він.

— Атож, сер,— відказую я.

Він підкручує сивий вус:

— Ну, як тренування?

— Я бігаю і після обіду,— кажу йому,— щоб бути в кращій формі.

— Чудово,— каже черевань, лупаючи на мене булькатими очима.— Я певен, що ви завоюєте нам кубок.

«Аякже, чорта з два!» — обіцяю я пошепки. Ні, я не завоюю їм кубка, даремно він покладає на мене такі надії, цей дурно-головий телепень, бо що означає їхня дурна надія? — питаю я себе самого. Туп-туп-туп, лясь-лясь-лясь, плиг через потік, далі в темний ліс, де стьобає по ногах затужавіле від морозу гілля. Для мене все це й мідного шеляга не варте, зате для нього це важливо; звісно, мене б теж цікавило не менше, якби я побився об заклад на коника, якого ніколи в житті не бачив. От що все це означає для нього. І я програю це змагання, адже я зовсім не скаковий кінь; будьте певні, прийде час і я втовкмачу це в його дурну довбешку, якщо не накиваю п'я-

тами ще до того змагання. Їй-бо, я зроблю це. Адже я людина, в мене є власні думки й таємниці, власне життя, про яке він жодного уявлення не має й ніколи не матиме, бо він дурень. Ви, може, й сміятиметесь з мене, що я називаю коменданта дурноголовим телепнем,— адже я ледве вмію писати, а він і читає, і пише, й рахує, ну чисто тобі професор. Але я кажу щирю правду. Він дурний, а я ні, бо я краще розумію таких, як він, ніж він таких, як я. Звісно, ми обидва хитрі, та я хитріший за нього, і зрештою моє буде зверху, навіть коли я й сконаю у в'язниці в вісімдесят два роки, бо я більше матиму втіхи від життя, ніж він. Він, певне, прочитав не менше тисячі книжок, та, здається, й сам написав кілька, але я ладен заприсягтися, що мої карлючки варті в тисячу разів більше, ніж вся його писанина. Їй-право! Про мене хай кажуть, хто що хоче, та це чистісінька правда. Коли він розмовляє зі мною і я дивлюся в його пику, то бачу, що я — живий, а він — мертвий. Я знаю, що він мертвяк. Якби він пробіг десять ярдів, то тут-таки гепнувся б додолу і врізав дуба. І якби вздрів, що робиться у мене всередині, то теж дав би дуба — з подиву. Сьогодні саме такі мертвячки беруть гору над такими хлопцями, як я, а втім, я певен, що воно й завжди буде так, але ж, далєбі, краще бути таким, як я — завжди в русі, зламувати крамниці, щоб розстаратися на кілька цигарок чи слоїк варення,— ніж знущатися з інших і бути мертвим з голови до п'ят. А може, це такий закон, що тільки-но людина доривається до влади над кимось, як вона тут-таки перетворюється на мерця? Їй-право, щоб висловити оце останнє речення, мені довелося пробігти не одну сотню миль. Я так само міг би висловити його раніше, як витягти із задньої кишені банкнот у мільйон фунтів. І чим далі я розмірковую над цим, тим ясніше бачу, що це правда, і завжди було правдою, і завжди буде; щоразу, коли комендант одчиняє двері й каже «Добридень, хлопці!», я зайвий раз переконуюся в тому, що не помилився.

Коли я біжу й бачу пару, яка здіймається в повітря, ніби в моєму тілі стримить принаймні десяток сигар, мені спадає на думку коротенька промова, що її виголосив комендант в той день, коли я прибув до табору. «Чесність. Будьте чесні!» Одного ранку я так реготав, пригадуючи його слова, що навіть порушив розклад тренувань, бо мусив спинитися, щоб позбутися кольок у боці. Комендант дуже стривожився через моє запізнення і тут-таки послав мене до лікаря, щоб той просвітив мене рентгеном і перевірів серце. «Будьте чесні!» Сказав би вже краще: будьте мертвяками, як я, тоді вам не шкода буде покину-

ти свою затишну домівку в трущобах і переселитися до табору чи до в'язниці. Будьте чесні і влаштовуйтеся, як знаєте, на тісім фунтів на тиждень, що ви їх заробляєте чесною працею. Далєбі, навіть під час тренувань я ще не годен розшолопати як слід, що саме він має на увазі, твердячи це,— хоч правду кажучи, вже потроху починаю кумекати,— і мені це зовсім не до вподоби. Після довгих роздумів я доходжу висновку, що таке твердження не можна застосувати до мене,— якщо взяти до уваги, де я народився й виріс. До того ж, такі люди, як наш комендант, ніколи не розуміють, що я справді чесний, що я завжди був чесний і залишусь чесним аж до скону. Звучить кумедно. Але ж це правда, бо в мене свої уявлення про чесність, а в нього — свої. Я маю свої за найнезаперечніші в світі, і він також не відступиться від своїх. Через це отаких хлопців, як я, і проторюють до величезних брудних будинків, обгороджених високими мурами й обплетених колючим дротом,— до потворних будівель, що бовваніють посеред пустки. Якби моє було зверху, я б не завдавав собі мороки з такими спорудами, щоб позапахати до них усіх поліцаїв, комендантів, писак, офіцерів, членів парламенту тощо, ні — я поставив би їх до стінки, нехай би скуштували того, чим вони пригощали таких хлопців, як ми, кілька років тому! А втім, сумніваюсь, щоб вони взагалі колись знали, що то означає бути чесним; та де там — я ладен заприсягтися, що вони цього не знають і ніколи не знатимуть!

Я пробув у борсталі вже майже півтора року і аж тоді вперше подумав про те, як би звідти вибратися. Не можу докладно розповісти вам, як мені там велося, бо не маю кебети описувати будівлі або перелічувати, скільки вікон у кімнаті чи скільки там стоїть м'яких стільців. А що я й справді не зазнав у таборі ніяких прикростей, то мені й нема на що нарікати. Я міг би відповісти точнісінько так, як відповів був мій кориш, коли хтось поспитав його, чи ненавидів він армію. «Я не ненавидів її,— сказав він.— Вони годували мене, зодягали, давали гроші на дрібні витрати, значно більше, ніж коли я заробляв, працюючи до сьомого поту, не кажучи вже про той час, коли був безробітним і двічі на тиждень одержував жалюгідну допомогу». Я міг би сказати приблизно те ж саме. Отже, борстал не завдав мені мук, мені, власне, нема чого ремствувати, тож і нема чого розпатякувати про те, чим нас там годували, який вигляд мали бараки, або як ставилося до нас начальство. Проте в одному борстал вплинув на мене. Не те, щоб він озлобив мене — я й так ще змалку дивився вовком на них, — ні, він показав мені, чим вони намагаються

залякати мене. Звісно, вони мають і інші засоби,— приміром, в'язницю, чи, зрештою, мотузку. Це схоже на те, якби я кинувся до когось, щоб стукнути його по голові й здерти пальто, і зненацька б спився, бо той замірився на мене ножом і неодмінно зарізав би, як свиню, коли б я ступив ще хоч крок. Отим ножом і є борстал, наручники, мотузка. Побачивши хоч раз того ножа, ви починаєте розумітися на бійці без зброї. Мусите зрозуміти це — адже в ваших руках ніколи не буде такого ножа, а що ж то за бійка без зброї! Однак ви знову кидаєтеся на того чоловіка, байдуже, чи тримає він ножа, прагнучи вхопити його однією рукою за зап'ясток, а другою за лікоть, і стискаєте щосили, аж доки він не впустить ножа.

Бачте, пославши мене до борсталу, вони показали мені ножа, і відтоді я зрозумів дещо, чого не знав доти: такі, як я, перебувають з ними в стані війни. Щоправда, я завжди знав це, адже я встиг побувати в слідчих тюрмах, і тамтешні хлопці чимало розповідали мені про своїх товаришів у борсталах, та то були лише квіточки, з яких ще важко судити, які то будуть ягідки.

Але зараз, коли вони показали мені ножа,— байдуже, чи пощастить мені коли-небудь поцупити іще щось,— я знаю, хто мої вороги і що таке війна. Про мене, нехай кидають свої атомні бомби, скільки їм заманеться: я ніколи не вважатиму це війною і не зодягну солдатського мундира, бо я веду іншу війну, хоч, на їхню думку, то дитячі забавки. Те, що вони звать війною, є самогубством; тих, що йдуть і дозволяють себе вбивати, слід було б закути в кайдани за те, що вони вкорочують собі віку; адже саме таке відчуття у хлопців, коли вони призиваються, а далі мусять іти в атаку. Я знаю це — мені навіть спадало інколи на думку, як добре було б накласти на себе руки і це була б простісінька річ, коли б розпочалася велика війна, в котрій і я взяв би участь. Та це все минулося, і я збагнув, що беру участь у своїй власній війні, для якої я народився, адже я змалечку чував про старих злодюг, які тікали з Дартмура¹, були покалічені в Лінкольській тюрмі або потрапили в пастку десь-інде,— і все це звучало для мене гучніше за німецькі бомби. Війни, які веде уряд,— то не мої війни; мені до них нема ніякого діла, бо мене обходить лише мій власний двобій.

Пригадую, колись, бувши ще підлітком років чотирнадцяти, я подався за місто з трьома двоюрідними братами приблизно такого ж віку,— всі вони згодом опинилися в різних таборах, а пізніше і в різних полках, з яких незабаром дезертували, і зго-

дом потрапили до в'язниць, де перебувають, як мені відомо, і зараз. В усякому разі, тоді ми були ще дітлахами, нас тягло в ліс, хотілось подихати свіжим повітрям, якнайдалі від задушливих вулиць, од яких тхнуло огидним запахом розпеченого дьогтю. Ми видиралися на паркани, гасали полями, ласували кисличками, і, зрештою, десь за милю побачили ліс. Раптом з-за живоплоту долинули голоси: певно, то були якісь школярі. Підкравшись ближче, ми нишком зазирали крізь кущі терну і побачили справжній бенкет. Щось із семеро хлопчаків і дівчаток, порозстелявши на галлявині рушники, виймали з кошиків ласощі і розставляли пляшки, якими їх так щедро наділили матусі й батеньки, щоб дітки мали змогу порозкошувати після шкільних занять. Поповзом, наче крокодили, ми пролізли крізь живопліт, тихенько оточили школярів, а тоді кинулися на них, розкидали багаття, похапали всі харчі і чимдуж дременули полями до лісу. За нами погнався якийсь чолов'яга, що з'явився не знати звідки, саме коли ми вискочили з-за кущів. Та де там йому було наздогнати нас — ми накивали пятами, а потім гарненько поласували, бо неабияк потомилися від цієї біганини. Хіба ж так трощили ми їхній смачний салат, бутерброди з шинкою та кремові тістечка!

Так от, всеньке життя, аж до самого ско-ну, я почуватиму себе так, як оті дурнуваті дітлахи перед тим, як ми напали на них. Але вони й гадки не мали про те, що має трапитися з ними, так само як комендант нашого табору, що розпатякує про чесність та інші нісенітниці, теж анічогісінько й не підозрює; та я щомиті відчуваю здоровенний чобіт завжди наготові, щоб зруйнувати оте маленьке свято, що я його собі влаштував, хоч яким би дурним та нечесним мене не називали. Щоправда, траплялися хвилини, коли мені спадало на думку одверто сказати про все комендантові і застерегти, та, побачивши його, я щоразу відмовлявся від свого наміру,— нехай сам зметує або ж нехай його гарненько перемеле той млин, через який пройшов я. Я взагалі не лихий на вдачу, свого часу залюбки допомагав хлопцям, коли вони давали чосу, давав захисток від дощу й негоди тощо,— та хай мене чорти вхоплять, щоб я ризикував потрапити до в'язниці через те, що намагатимуся дати комендантові добру пораду, якої він анітрохи не заслуговує. Якщо в мене добре серце, то я знаю, для кого треба берегти його. До того ж, що б я не порадив комендантові, це ні в якій мірі не стане йому в пригоді, навпаки, він потрапить у пастку скоріше, ніж коли б не був попереджений. А втім, саме цього мені й хотілося б. Та поки що нехай

¹ Тобто з відомої Дартмурської тюрми.

усе йде своїм звичаєм. (І те вже непогано, що я можу думати про всі ці речі так само легко, як пишу недогризком олівця, що затиснутий у моїй лапі. Інакше я б облишив це все ще кілька тижнів тому).

Ось я вже наполовину й впорався з сьогоднішнім ранковим тренуванням і крізь морозяний серпанок побачив кружальце сонця, що якимось кволо звисало понад оголеним віттям буків і кленів; ось уже й знайомий поворот напівдорозі, він веде стрімким порослим чагарями схилом і спускається на безлюдну стежку, де ще не видно жодної живої душі й нічого не чути, окрім іржання лошати в невидимій для мене стайні. Саме в цей час у моїй голові снуються найсерйозніші й найвідчайдушніші думки.

Коменданта вхопив би грець, коли б він побачив, як я мчу стрімким схилом (адже так я легко можу скрутити собі в'язи або зламати ногу), та цього не станеться, це єдиний ризик, на який я зважуюсь, єдине доступне мені збуджуюче відчуття, — мчати, наче один з тих птеродактилів із «Загубленого світу», що про них я чув колись по радіо.

В цьому шаленому бігу є якийсь присмак божевілля, здається, що ти пустився берега, але не зовсім. Це найдивовижніша хвилина — в голові немає жодної думки, жодного слова, жодного уявлення про щось. Я порожній, такий порожній, як був до народження; а проте не даю собі цілковитої волі — мабуть, щось, заховане в глибині моєї істоти, застерігає мене від смерті або важкого поранення. Яка користь з отих глибоких роздумів, який пожиток з тих глибокодумних міркувань — адже вони однаково ні до чого не призводять; та все ж, пробігаючи рано-вранці повз знайому позначку — поворот напівдорозі, — я не можу втриматися від думки, що кожен такий пробіг скидається на життя — звісно, коротке життя, але все одно сповнене горя, щастя й усього іншого, що є в справжньому житті; пригадую, після безлічі таких пробігів я подумав, що не треба бути надто кмітливим, щоб збагнути, як саме має скінчитися життя, коли воно почалося вдало. Але загалом я припустився помилки, — спершу мене спіймали поліцаї, а тоді нашкодила власна дурна голова; я ніколи не міг покластися на самого себе і неушкодженим перестрибнути через оті пастки, раніше або пізніше, а таки давав маху — дарма, що завжди намагався вийти сухим з води.

Я озирнувся, і мені здалося, що великі дерева позаду затулили вітами свої дерев'яні морди і насмішкувато презирнулися, і я, ніби щось підхльоснуло мене, помчав униз до ручая так, що аж у вухах свистіло.

Я не кажу собі: «Якби не взявся за те дільце, то й не опинився б у борсталі», але ж мені не йде з голови, що доля зле насміялася з мене саме тоді, коли мені майже пощастило переконати поліцаїв, нібито я ні до чого непричетний.

Діялося це восени, туманної ночі, ми з товаришем никали вулицями, замість того щоб сидіти перед екраном телевізора або ж вигідно вмотитися на оббитих плюшем стільцях у кіно. Після шести тижнів цілковитого дозвілля я відчував неспокій. Звісно, ви можете поцікавитись, чому це я байдикував так довго, адже звичайно я працюю до сьомого поту на фабриці разом з іншими; тут, бачте, така річ: старий мій помер від раку горла, і матері несподівано пофортунило: вона одержала аж п'ять сотень — страховка та допомога з заводу, де він працював (вони сказали: «За вашу тяжку втрату...» чи щось таке).

Мені здається, та, певне, й мати була такої ж самої думки, що пачка хрустких фунтових папірців не має особливої приваби для людини, доки не перейде з ваших рук до каси якогось крамаря і той крамар не покладе натомість на прилавок найпрекрасніших, які тільки можна уявити, речей; отже, тільки-но матуся отримала гроші, вона повела мене й п'ятьох моїх братів і сестричок до міста й причепурила, мов лялечок, придбавши всім новеньке вбрання. Далі вона купила телевізор з екраном двадцять один дюйм по діагоналі і новий килим — адже старий був геть закаляний кров'ю після батькової хвороби, і та кров не відмивалася, — а тоді ще навантажила у таксі пакунки з харчами й нове хутряне пальто. І знаєте, що я вам скажу, хоч ви, може, й не повірите мені: другого дня в її розпухлій сумці ще залишалося десь коло трьох сотень, тож кому з нас могло спасти на думку йти на роботу? Сердешний татусь, якби він міг хоч крізь шпарочку зазирнути і побачити всі оті гаразди, що їх ми доп'яли через його страждання й смерть!

Щовечора ми сиділи перед екраном телевізора, затиснувши бутерброди з шинкою в одній руці і плитки шоколаду в другій, а в ногах поставивши пляшки з лимонадом. В цей час матуся на верхньому поверсі розважалася з черговим залицяльником у новому, щойно придбаному ліжкові; я ніколи раніше не бачив такої щасливої родини, як наша, протягом одного-двох місяців, поки в нас було досить грошей. Та коли цьому раюванню раптом настав край, я не гаяв часу на роздуми й заходився блукати вулицями.

цями — у пошуках роботи, як сказав матір, — а насправді плекаючи надію натрапити на інші п'ять сотенних, котрі дали б нам змогу і далі вести оте приємне існування, до якого ми вже встигли звикнути. Адже це просто неймовірно, як швидко людина звикає до нового життя. Перш за все, завдяки телевізійній рекламі, ми довідалися, що на світі є безліч речей, котрі можна купляти; раніше, стоячи перед вітринами крамниць, ми й гадки про це не мали, навіть не бачили як слід того, що було там виставлено, бо однаково не мали за що все те купувати. І якщо раніше ми витріщались перед вітринами магазинів на безліч речей, неприступних для нас у своїй нерухомості, то відтепер вони застрибали і засяяли на екрані перед самим носом — від спокусливого пирога до губної помади, не те що на рекламних об'явах у газетах чи на афішних тумбах. Там вони мертві, непорушні.

А тут просто перед очима мерехтіло безліч напіврозгорнутих пакунків і напіввідкритих консервних банок; мимохіть виникало таке враження, начебто досить лише розмотати шворку або зняти кришку — і все те належатиме вам, точнісінько так, коли б ви побачили в вітрині незамкнений сейф, а вартовий подався б пити чай, анітрохи не турбуючись про цінності, що їх мав стерегти. Фільми були теж хороші, цікаві для нас, — ми просто не мали сили відвести очей від поліцаїв, що переслідували грабіжників, які тримали портфелі, напхані грошима. Я завжди сподівався, що їм пощастить утекти й пошити в дурні зграю переслідувачів, і насилу стримувався, щоб не тріснути кулаком просто по екрану і спинити поліцаю, коли той гнався за хлопцем із грошима. Навіть коли хлопець напав на двох банківських клерків, я сподівався, що йому вдасться вислизнути. Я дуже потерпав за нього, адже коли б його зловили, то посадили б на електричний стілець, а цього я не бажав нікому, навіть найзапеклішим злочинцям, адже я десь читав, що електричний стілець аж ніяк не означає блискавичної смерті, людина просто конає на повільному вогні. Отож, саме тоді, коли поліцаї гналися за злодіями, ми втнули штуку з телевізором: тільки-но один бобі розтулив пащеку й заходився розпатякувати про те, як найкраще спіймати хлопця, я вимкнув звук; поліцаїв рот ворушився, наче в золотій рибки або в скумбрії чи ще якоїсь дрібної рибчини, і це справляло таке кумедне враження, що вся наша родина трохи не качалася з реготу на новісінькому килимі, котрий не перейшов іще до спальні. Та найкраще це виглядало, коли якийсь торі розводив теревені, як його уряд піклуватиметься про нас, якщо ми й далі голосуватимемо за нього: щелепи йому стулялися й

розтулялися, він підкручував вуса, торкався петельки, щоб переконатися, що квітка в ній не зів'яла, було цілком ясно, що він анітрохи не вірить у те, що говорить, а надто коли й шепоту не чути — адже ми зовсім вимкнули звук.

Коли комендант у таборі вперше заговорив до мене, це все так виразно пригадалося мені, що я ледве утримався від реготу. Що й казати, чого ми тільки не виробляли, недурно ж матуся називала нас факхівцями з телевізійної справи. Хіба ж такі були мастаки!

Мій товариш Майк відбувся умовним вироком, бо це була його перша справа — принаймні, перша, на якій він спіймався, до того ж вони твердили, що він нізащо не зважився б на це, коли б це я не підмовив його. Вони казали, що я — загроза для порядних хлопців типу Майка; такі, як я, мовляв, завжди ходять у подертих фуфайках, застромивши руки глибоко в кишені, ніби кишені в них зовсім порожні, похиливши голову, наче шукаючи на землі грошей, щоб понапихати ними кишені, з розкуйовдженим волоссям, що спадає на очі, і взагалі у них такий вигляд, що їм можна, не боячись, підійти на вулиці до жалісливої жінки й вижебрати в неї шилінга на обід; вони твердили, буцімто я винен у всьому, що саме я призвідця і спонукав його до злочину, — та я ладен заприсягтися, що це все чистісінька брехня, не міг я всього того вигадати, адже розуму в мене, мов у комара, інакше я не заховав би гроші так по-дурному...

Зрештою, хоч який слабкий я був, мене запроторили до борсталу, бо, правду кажучи, я вже встиг до того побувати у камерах попереднього ув'язнення, та то вже інша історія, і коли б я заходився розповідати її, вона здалася б такою ж нудною, як і ця. Та як би там не було, я радів з того, що принаймні Майкові пощастило відбутися дрібницею; сподіваюсь, що йому щаститиме й надалі, не так, як мені, дурному байстрюкові.

Отож, того туманного вечора ми дуже неохоче одірвалися від свого улюбленого телевізора і, грюкнувши вхідними дверима, почваланали вгору нашою широкою вулицею, наче буксирні катери, в яких зіпсувалася сирена, — геть усе навколо потопало в холодній, вогкій, туманній млі, годі було розрізнити навіть будинки. Я без пальто промерз аж до кісток: річ у тім, що серед всієї тієї метушні й біганини по крамницях мати забула придбати мені пальто, а коли я надумався нагадати їй про це, виявилось, що грошенят уже катма. Ми насвистували пісеньку про веселого вуличного хлопця, щоб хоч трохи зігрітись, і я казав сам собі, що неодмінно придбаю пальто, як би там

не було. Майк, здавалося, думав про те ж саме, і ще він розводився про те, що купить собі нові окуляри в золотій оправі, замість старих у дротяній, які йому дали в шкільній клініці кілька років тому. Спершу він нічого не розрізняв крізь туман і протирав окуляри щоразу, коли я притримував його, щоб він не наштовхнувся на ліхтарний стовп або не потрапив під машину; та тільки-но він угледів вогні на Алфретон-роуд, що виблискували, наче очі в спрута, як поклав окуляри у кишеню й не надягав аж до початку роботи. У нас не було й півпенні, і хоч ми й не були голодні, та все ж не завадило б мати якийсь шилінг: йдучи повз рибні крамниці, ми вдихали такі спокливі пахощі оцту й смаженого жиру, що нам аж слинка текла з рота. Ніде правди діти, ми виміряли ногами мало не все місто; очі наші марно шукали на землі загубленого гаманця або годинника, і даремно нишпорили по вікнах будинків та дверях крамниць — чи не пощастить куди залізти.

Жоден з нас і словечком не прохопився про це, та я добре знаю, що саме це було в нас на думці. Ось чого я не знаю — і ніколи не знатиму (цього я певен так само, як і того, що сиджу отут): хто з нас, двох лобуряк, перший накинув оком на задній двір булочної. Звісно, можна твердити, що то був я, та насправді я ніколи не знав, чи то був Майк чи ні, — адже я добре пам'ятаю, що не помітив розчиненого вікна, аж доки він не штовхнув мене попід ребра.

— Бачиш? — сказав він.

— Так, — відповів я, — то лізьмо туди.

— А чи ж видеремося на стіну? — прошепотів він, приглядаючись пильніше.

— Підставиш мені плечі, — докинув я.

Майк швидко зиркнув угору.

— А ти дотягнешся? — він помітно пожвавішав.

— Покладися на мене, — упевнено відгукнувся я. — Якщо видерусь на твої плечі — куди завгодно влізу.

Майк виглядав хлопчиськом порівняно зі мною, та крізь фуфайку, що була на ньому, вигравали м'язи, міцні, мов залізо; коли він крокував вулицею в своїх окулярах, застромивши руки до кишень, ви б сказали, що він і мухи не скривдить — такий святий та божий; та я завжди уникав попадатися йому під лиху руку; він був з тих, що можуть протягом тижня й словечка не вимовити — сидить перед телевізором мов укопаний або зануриться в якусь там книжку про ковбоїв, чи куняє собі десь у кутку, — і раптом маєте: ні сіло ні впало трохи не вб'є людину за якусь дрібницю — за те, що хто-небудь пережене його в суботу ввечері на змаганні біля самого фінішу, або пропхається поперед нього на автобусній зупинці, чи зненацька звернеться

з якимось запитанням, коли він саме мріє про розчепурене дівчисько, що мешкає поряд. Одного разу я бачив, як він накинувся, мов навіжений, на хлопця тільки через те, що той якимось дивно глянув на нього; згодом з'ясувалося, що хлопець був зизоокий, та ніхто не встиг довідатися про це, бо він тільки того дня оселився на нашій вулиці. Звісно, не було чого шаленіти через такі дурниці; мабуть, тільки через те я й міг товаришувати з ним, що й сам був небалакучий зроду і умів тримати язика за зубами.

Він підніс руки вгору, ніби на нього наставили гвинтівку, і рушив до стіни з таким виглядом, наче його мали тут-таки пристрелити; я видряпався на нього, мов по драбині, а він стояв, вивернувши свої боксерські ручиська долонями догори, щоб я міг стати на них, наче на східці; стояв нерухомо, навіть не здригнувшись, навіть подиху його не було чути. Я теж не гаяв часу, жбурнув піджака, що його затиснув був у зубах, на втикану уламками скла стіну, в тому місці, де скла було не дуже багато, певно, повищерблювалося протягом років, і незчувся, як уже сидів верхи на стіні, а тоді миттю опинився по той бік, гепнувшись об землю так, що аж у голові загуло, наче з парашутом плигнув; якимось товариш розповідав мені, що стрибок із парашутом скидається на те, коли плигаєш зі стіни футів дванадцять заввишки, а ця ж напевне була не нижча. Насилу звівшись на ноги, я відчинив хвіртку і впустив Майка, що стояв з вишкіреними зубами, в чудовому гуморі, — адже найважче було позаду. «До крамнички я зайшов, касу взяв і геть пішов», — як співається в одній чудовій пісеньці, котру я почув у борсталі.

У ті хвилини я абсолютно ні про що не думав, — я ніколи не думаю під час роботи, коли вичищаю мішки, зриваю замки, відкидаю засуви, напружую свої кістляві руки й худі ноги, щоб зштовхнути щось із місця або що; тоді я ледве відчуваю власний подих, не усвідомлюю, розтулений у мене рот чи міцно стиснутий, чи я голодний, чи мені сверблять струпи, чи не вибухаю я зненацька найбруднішою лайкою. А що я цього всього не усвідомлюю, то як же, заради самого господи бога, можу я твердити, буцімто про щось думаю в такі хвилини? Коли я міркую над тим, як найкраще висадити вікно чи зламати двері, то як же можна ще про щось думати, щось тримати в голові? Саме це й було невтямки отому чотириокому, в білому кітелі, з блокнотом у руці, що допитував мене дознемоги, коли я прибув до табору; тоді я не міг пояснити йому так, як оце пишу зараз; та коли б навіть і міг, то він однаково не второпав би, адже я не певен, чи й сам гаразд ро-

зумію це, навіть тепер, а що вже докладаю всіх зусиль, то в цьому можу заприсягтись.

Отож перш ніж опам'ятався, я вже був у конторі булочника і побачив Майка, який тягнув скриньку з грошима, перед цим чиркнувши сірником, щоб з'ясувати, де саме вона стоїть; його пику осявала переможна посмішка, а руки стискали скриньку, наче він збирався роздавити її.

— Нумо,— сказав Майк, струсонувши скриньку, що аж задеренчало всередині,— ноги на плечі й мерщій драла звідси!

— А може, тут іще є,— сказав я, висувачи з півдюжини шухляд у конторці на роликах.

— Ні,— сказав Майк так упевнено, начебто мав щонайменше двадцятирічний досвід у таких справах,— та тут сила грошей,— він поплескав рукою по жерстяній скриньці,— отут вони всі.

Я повисував решту шухляд, що були напхані рахунками, книжками, листами тощо.

— Звідки ти знаєш, дурню?

Та він уже майнув повз мене до воріт, мов скажений бугай.

Чи правий він був, чи помилявся — ми musiли триматися один одного. Я зиркнув на новісіньку друкарську машинку, та миттю збагнув, що вона буде надто впадати в очі, тож привітно помахав їй рукою на прощання й побіг слідом за Майком.

— Хай йому дідько,— сказав я, шарпнувши двері,— нам нема чого так квапитись.

— Та й баритися нема чого,— недбало кинув він через плече.

— Цих грошенят нам вистачить не на один місяць,— стиха мовив я, коли ми рушили подвір'ям,— та гляди лишень, щоб не дуже рипнули ворота, бо й незчуєшся, як нагодиться бобі.

— Маєш мене за йолопа? — сказав Майк, грюкнувши ворітьми так, що було чути мало не на всю вулицю.

Не знаю, як Майк, але я вже почав мізкувати над тим, як би без пригод дістатися швидше додому із отією скринькою в пазусі. Адже Майк ткнув її мені до рук, тільки-но ми опинилися на вулиці; хто зна, може, й він уже почав розбиратися в житті; в усякому разі, це доказ того, що не можна знати, що в іншого на думці. А втім, на той час мої роздуми не сягали надто далеко, скоріше я відчував непереборний страх: а що, бобі раптом спитає, куди це ми прямуємо і що воно за горб стримить у мене під джемпером.

«Що це таке?» — спитає він, а я скажу: «Пухлина». А він знову: «Яка пухлина, хлопче?» — та ще з отаким притиском, по-шпи-гунському. А я почну кашляти і коцюрбитись, наче від нестерпного болю, і заплющу очі, прикидаючись, буцімто йду до лікарні, а Майк притримуватиме мене за ру-

ку, мов найближчий друг в усьому світі. «Рак»,— насилу спроможуся я на відповідь поліцаєві, в тупому та ще й отруєному пуншем мозкові якого вже заворушиться якась підозра. «У такому віці?» Тоді я знов застогну, щоб викликати у того бовдура докори сумління: мовляв, і нащо прискіпуватись до хворої людини? Та йому це байдуже! А я правитиму своєї: «Це в мене спадкове. Татусь помер од раку минулого місяця, а я помру наступного, бо страшенно нездужаю». — «А що, він мав це всередині?» — «Та ні, в горлянці. А у мене — в шлункові». Знову стогін, кашель. «То чого ж ти вештаєшся вулицями, коли хворий на рак? Мушиш лежати в лікарні». Тоді вже я скажу роздратовано: «Та я ж саме йду туди, а ви мене затримуєте своїми нескінченними розпитуваннями. Правда ж, Майку?» Майк пробурчить щось невиразне. Тоді поліцай запропонує нам іти своїм шляхом і стане раптом такий святий та божий, хоч до болячки прикладай, почне розводитись про те, що амбулаторне відділення в лікарні закривають о дванадцятій, то чи не краще викликати таксі? Він залюбки зробить це для нас, навіть заплатить з власної кишені. Та ми скажемо, що нема чого з нами панькатися, що він і справді добрий хлопець, дарма що поліцай, ми встигнемо й пішки, бо підемо накоротшим шляхом. Але щойно ми завертатимемо за ріг, як йому з дурного розуму поверзеться, що ми йдемо в протилежний од лікарні бік, і він знову покличе нас. Тоді ми кинемося навітки... Отакі були в мене думки, якщо це можна назвати думками.

У моїй кімнаті Майк відкрив скриньку за допомогою молотка й долота, і, не встигли ми опам'ятатися, як на кожного з нас вийшло по сімдесят вісім фунтів і чотири пенси, ще й по півпенні; вони лежали у мене на ліжкові — ну точнісінько тобі накритий святковий стіл: тістечко й печиво, салат і сендвічі, торт з варенням і плитки шоколаду; все було поділене нарівно між Майком і мною, адже за однакову роботу й платня однакова, саме так велося у мого старого із його товаришами, доки він був спроможний щось робити і сперечатися з ними. І тоді я подумав, як добре, що бідолашний булочник не здав усього свого денного виторгу до одного з тих здоровезних, облицьованих мармуром банків, що височать на кожному розі вулиці; як щасливо це вийшло для нас, що він не йме їм віри, дарма що туди вгатили мільйони тонн цементу, що там повним-повнісінько обкутих залізними штабами скринь, що сила поліцаїв охороняє ці скрині, не зводячи з них очей; як чудово, що він більше довіряє грошовим скринькам,— адже багато хто з крамарів вважають їх старомодними і, прагнучи

йти нарівні з вимогами часу, віддають перевагу банкам; інакше хіба трапилась би нагода розбагатіти отаким двом порядним, доброчесним, роботящим, совісним хлопцям, як ми з Майком?

Ви, певно, думаєте, і я також, та й кожен, у кого є хоч крихта уяви, неодмінно подумав би, що це була дуже чиста робота: адже булочникова крамниця міститься щонайменше за милю від нашої вулиці, і жодна жива душа не бачила нас того туманного вечора, та й додому ми дісталися не більш як за п'ять хвилин,— отож ви, певно, думаєте, що жодному поліцаю не пощастило вистежити нас. Якщо ви такої думки, то ви помиляєтесь, і я теж, і хто хоч помилився б тут; хоч би яка була в нього буйна уява.

Правда, ми з Майком не розтринькували грошей, щоб у людей не виникло, бува, підозри, буцімто ми користуємося з того, що нам не належить. Адже навіть на такій вулиці, як наша, є люди, котрі охоче зробили б послугу поліції, хоч я й не можу збагнути, нащо це їм здалося. Але ж трапляються такі підлі людя: якщо у них є хоч на два пенси більше, ніж у вас, то їх не залишає думка, що ви в будь-яку мить можете поцупити їх багатство, і вони з дорогою душею допоможуть запроторити вас куди слід,— аби тільки вам не перепали їхні два пенси. Тому ми й не роздзвонювали по всіх усюдах про наше багатство, не ходили на центральні вулиці й не верталися звідти вичепурені у новісінькі костюми і з силою дорогих дрібничок, як це зробив один з наших хлопців, який обчистив фабричну касу щось із півроку тому. Ні, ми взяли якийсь дріб'язок, кілька шилінгів і пенні, а банкноти загорнули в пакуночок і запхнули у ринву, що була за нашими дверима на подвір'ї.

— Нікому й на думку не спаде шукати їх тут,— сказав я Майкові.— Нехай полежать собі тижнів зо два, а тоді братимемо по кілька фунтів щотижня, аж доки не виберемо всі. Хоч ми й можемо поцупити, що погано лежить, але ж ніхто не назве нас пришелепуватими.

За кілька днів до нас постукав скромно вдягнений шпик. Спитав мене. Була одинадцята ранку, я ще лежав у постелі; почувши, що мати кличе мене, мусив вилізти з-під брудних простирадл, у які так вигідно загорнувся.

— Там до тебе якийсь чоловік,— мовила мати.— Вставай мерщій, бо він піде!

Я чув, як вона намагалася затримати його біля чорного ходу, балакаючи про погоду: як, мовляв, весь час було гарно, а тепер, бач, із самісінького ранку наче береться на дощ,— та він не відповідав, хіба що мимрив «егеж» чи «ні». Я сяк-так натягнув штани; мені кортіло швидше довідатись, чо-

го він приперся, я бо знав, що це з поліції,— саме це й означало у нас «до тебе якийсь чоловік». Та якби ж я мав уявлення про те, що на той час інший агент попхався до Майка, то миттю збагнув би, що це через ті сто п'ятдесят папірців, які ми запхнули у ринву за чорним ходом, за якихось десяток дюймів від поліцаєвого черевика. Тим часом матуся без угаву гомоніла із шпиком, гадаючи, що цим робить мені велику послугу, хоч я палко бажав, щоб вона запросила його до хати. Однак по хвилинним роздумі я зрозумів, що це здалося б йому підозрілим, ніж коли його триматимуть за дверима,— адже вони добре знають, як ми їх ненавидимо, і одразу нашорошують вуха, тільки-но відчують, що ми силкуємося бути з ними люб'язними. Мати теж не вчора народилася, не дасть собі наплювати в кашу, думав я, чалапаючи вниз рипучими сходами.

Мені здалося, що я вже його десь зустрічав: ця сука вже, певно, побувала в борсталах, у Рональдських камерах попереднього ув'язнення чи ще в якихось інших в'язницях. Звідти й ця блатна кепка і пожмаканий макінтош (про таких, котрі «зав'язали» своє злодійське ремесло і пішли служити в поліцію мені чимало розповідали хлопці, з якими я познайомився в камерах); цей тип, напевне, за всеньке життя не мав у кишенях стільки грошей, скільки зараз лежало захованих у мене в ринві. Обличчям, навіть зачіскою він скидався на Гітлера, а що був дуже високий на зріст — не нижче шести футів,— то виглядав іще потворніше. Проте я виструнчився й глянув йому просто в невиразні блакитні очі — як роблю завжди, коли стикаюся з поліцаями чи їх прислужниками.

Коли він заходився розпитувати мене, мати кинула з-за моєї спини:

— Та він же не відходив од телевізора протягом останніх трьох місяців, даремно прискіпуетесь до нього, хлопче! Краще пошукати б кого іншого...

— Чи ти знаєш, де Пеплвік-стріт? — спитав шпик, не звертаючи уваги на матусю.

— Це недалеко від Алфретон-роуд? — жваво й запобігливо відгукнувся я.

— А крамницю булочника знаєш, отам ліворуч?

— Оту, що поряд із пивничкою? — поцікавився я.

— Та ні, хай йому чорт! — сердито буркнув він. Ці типи завжди нагло втрачають терпець і найчастіше це тільки шкодить їм.

— Тоді не знаю,— відказав я.

Він ковзав своїм незграбним черевиком по порозу.

— А де ти був минулої п'ятниці ввечері? — Коли він запитав мене про це, я від-

чув себе новачком на рингу, хоч це, ма-
буть, було гірше за бокс.

Мені не подобалося, що він силкується
звинуватити мене, не будиши певен, що я
справді винний.

— Чи був я в отій крамниці, про яку ви
кажете? Чи у забігаловці, що поряд із нею?

— Ти матимеш п'ять років табору, якщо
не скажеш правди,— бовкнув він, розстіба-
ючи свого макінтоша, хоч надворі було
холодно.

— Так матуся ж каже вам, що я увесь
час просидів коло телевізора!

Він зацікавився:

— Хіба у вас є телевізор?

На цьому не спіймалася б навіть дитина,
тож мені не лишалося нічого іншого, як
сказати:

— А хіба наша антена звалилася? Тоді за-
йдіть до хати і самі подивіться.

Звичайно, він обурився з моїх слів.

— Нам відомо, що ти не слухав телеві-
зора минулої п'ятниці!

— Може, й не слухав, зате дивився. Ми,
бачте, інколи вимикаємо звук, щоб трошки
побавитись.— З кухні долинув материн сміх;
сподіваюсь, що Майкова мати теж сміялася
в цей час, якщо поліцаї завітали й до нього.

— Ми знаємо, що тебе не було вдома,—
правив своєї шпик, наче його хтось накру-
чував. Вони завжди кажуть «ми», «ми», за-
мість «я», «я»,— немов відчуваючи себе
сміливішими й справедливішими, коли їх
ціла зграя проти одного.

— У мене є свідки,— сказав я.— По-пер-
ше мати. По-друге — її приятель. Хіба цьо-
го не досить? Я можу привести ще з деся-
ток або й більше, коли йдеться про погра-
бування того булочника.

— З мене досить брехні! — сказав він,
пустивши повз вуха мої слова про свідків.
І звідки вони вишкрябують таких типів? —
Єдине, що мені конче треба довідатись,—
де ти заховав гроші?

Держись, хлопче, сказав я сам собі,—
держись. Я чув, як мати розставляє у кухні
на столі чашки й блюдця і ставить на пли-
ту сковорідку, щоб засмажити шинку. Я від-
ступив на крок назад і гостинно запросив
шпику до хати.

— Заходьте й робіть обшук. Звісно, ко-
ли маєте ордер.

— Слухай-но, парубче,— сказав цей пас-
кудний зарозумілий жевжик,— мені осто-
гидла твоя брехня, тож зятям собі: якщо
заберемо тебе до Гілдхоллу, то там буде
кому потурбуватися, щоб у тебе залишили-
ся добрячі синці на згадку.

Я знав, що він не жартує, чув-бо чимало
про їхні звичаї. Сподіваюся, настане такий
день, коли йому самому із його зграєю
доведеться скуштувати синців та стусанів.
Хто зна, може, це трапиться навіть скоріше,

ніж ми гадаємо, як-от, приміром, в Алжирі.

— Скажи, де гроші, і матимеш умовний
вирок.

— Які гроші?— спитав я. Мені вже колись
обіцяли були умовний вирок. Та нема дур-
них!

— Добре знаєш які.

— Хіба я схожий на грошовитого хлоп-
ця?— сказав я, просуваючи кулака крізь
дірку в сорочці.

— Гроші, які ти поцупив! Ти про них доб-
ре знаєш,— сказав він.— Тобі однаково не
вдасться забити мені баки, краще й не про-
буй.

— Це ви кажете про три шилінги вісім
пенсів і півпенні?— спитав я.

— Ах ти ж, злодюго! Стривай-но, ми по-
кажемо тобі, як красти в людей гроші.

— Матусю,— гукнув я, обернувшись до
кухні,— запросіть-но мого адвоката, згода?

— Надто вже ти розумний,— злісно ки-
нув він.— Та ми не заспокоїмося, доки не
з'ясуємо справи.

— Послухайте,— заскиглив я із виглядом
тяжко скривдженої людини,— мені дуже
приємно отак-от гомоніти з вами, це на-
віть скидається на якусь гру, та я хотів би,
зрештою, дізнатися, чого ви від мене хоче-
те! Ну куди це годиться, їй-право: тільки-
но я встав з ліжка, раптом бачу — ви стоїте
біля дверей і балакаєте про купу грошей,
що їх я буцімто в когось поцупив, а я на-
віть не маю про них жодного уявлення.

Він раптом скинувся так, ніби я піймався
на гачок, та мені було невтямки, чого це
йому так здалося.

— А хто згадував про гроші? Я й не ду-
мав! До чого тут гроші в нашій бесіді?

Мені здалося, що він зсунувся з глузду.

— Та ви ж щойно казали про гроші,—
мовив я,— ви ж тільки й думаєте про гроші,
як усі полісмени. Та ще про хлібні крам-
ниці.

Він якось підтягнувся.

— Де гроші? Кажі, де гроші?!

Та я вже був ситий по самісіньку зав'язку.

— Давайте складемо угоду,— сказав я.

Судячи з виразу, що раптом з'явився на
його схожому на цибулину обличчі, він по-
думав, що справу виграно.

— Яку саме?

— Я віддам вам усі гроші, що в мене є,—
сказав я,— шилінг, чотири пенси ще й пів-
пенні, якщо ви припините оцю мало дотепну
гру і дасте мені змогу зайти до хати і по-
снідати. Слово честі, я страшенно зголоднів.
Від учора не мав і рісочки в роті. Хіба не
чуєте, як у мене кишки марш грають?

З подиву у нього відвисла щелепа, проте
ще десь із півгодини він вів своєї, розпиту-
ючи мене далі. Ну, та то у них вже так ве-
деться, загальна перевірка, як кажуть у кі-
нофільмах. Але я знав, що моє зверху.

Зрештою він пішов, та невдовзі повернувся й зробив обшук. Не знайшов і ламаного шеляга. Знову розпитував мене, а я плів йому казна-що у відповідь, адже я здатний, і оком не моргнувши, брехати хоч і всеньке життя. Він нічого не домігся, і ми обидва розуміли це, інакше я вмить опинився б у Гілдхоллі; та він не кидав спроб, знав бо, що я вже встиг побувати свого часу у слідчій тюрмі. Що ж до Майка, то й він мав таку саму халепу з допитами, адже всі місцеві поліцаї знали, що ми з ним нерозлив-вода...

Коли звечоріло, ми з Майком влаштувалися у нас у вітальні, пригасивши світло й запусивши телевізор; Майк вигідно вмовстився у кріслі-качалці, а я сяк-так приткнувся на вузенькому диванчику; ми з насолодою попихували сигаретками. Двері були замкнені на засув, завіси спущені, тож ми спокійнісінько гомоніли про гроші, запхнуті в ринву. На думку Майка, нам варто було б витягти їх звідти й податися у Скечнес чи Кліторпс, оселитися там, наче справжнім лордам, у пансіоні поблизу пристані, нагулятися досхочу по пасажу, походити по крамницях і взагалі як слід розважитись,— принаймні було б що згадати, коли нас спіймають і запроторять куди слід.

— Ти дурний віслюк,— сказав я,— ніхто нас ніколи не спіймає, а розважатися ми ще встигнемо.

З обережності ми навіть не пішли в кіно, хоч як хотіли.

На ранок старий знайомий з гітлеровою пикою знову допитував мене, цього разу вдвох з товаришем; другого дня вони знову прийшли, намагаючись за всяку ціну щось із мене витягти; та я непохитно стояв на своєму. Звісно, мене можуть мати за хвалька, та я знаю, що був їм гідним супротивником. Поліцаї разів зо два обшукали будинок, і я вже подумав був, чи нема у них і справді якихось доказів, та невдовзі переконався, що то самі лише здогадки. Усе в хаті поперекидали шкереберть, повивертали, наче стару шкарпетку, пройшли згори донизу, обшукали кожний куточок, але, звісно, нічого не знайшли. Один з поліцаїв навіть тицьнувся носом у димохід, який ми не прочищали протягом кількох років, і мусив довго полоскатися над раковиною для миття посуду, аж доки сяк-так одмився од бруду. Вони промацали й простукали величезний вазон із азійською конвалією, який бабуся залишила в спадщину моїй матері, підіймали його зі столу, пересували з місця на місце, заглядали під скатертину, відсували стіл, щоб помацати мостини під килимом,— та цим недолугим йолопам не спало на думку висипати землю з вазона,— там вони знайшли б зім'яту скриньку з-під грошей, яку ми запхнули туди у той самий вечір, коли

вчинили крадіжку. Мабуть, вона й досі там, а мати, певно, дивується, чого це квітка не розвивається, як давніше,— начебто може вона рости, коли між корінням їй заплутався добрячий шмат грубезної жерсті!

Останнього разу шпик постукав до нас у двері похмурого дощового ранку; була за п'ять хвилин дев'ята, і я спав як колода у своїй м'якій постелі. Того дня мати пішла на роботу, тож я гукнув до дверей, щоб той трошки зачекав, а тоді зійшов сходами дізнатись, хто це прийшов. Він стояв, довжелезний, мов стовп, мокрий, як хлющ, і я вперше в житті виявився справді лихим (цього ніколи собі не подарую): я не запросив його до хати, палко бажаючи, щоб він захворів на двостороннє запалення легенів і помер. Звісно, він міг відштовхнути мене й зайти, коли б схотів, та, мабуть, він звик допитувати, стоячи на порозі, і, незважаючи на дощ, не хотів діяти всупереч своєму звичаєві. Цього разу, як виявилось згодом, доля вирішила покарати мене за мою злість. Слід було зустріти шпика, як брата, котрого не бачив років із двадцять, запросити на склянку чаю, пригостити сигаретою, погомоніти про кінофільм, якого я так і не бачив напередодні, поспитати, як ся має його дружина після операції і чи погодили її, перш ніж робити операцію, а тоді випроводити, потішеного й задоволеного, крізь парадні двері. Та ні, подумав я, спершу послухаємо, про що він розпатякуватиме.

Він стояв трошки збоку від дверей, чи тому, що туди не так заливав дощ, а чи тому, що хотів побачити мене в профіль,— адже йому могло й набриднути весь час дивитися просто в обличчя хлопцеві, котрий брехав без угаву.

— Тебе впізнали,— сказав він, струшуючи з макінтоша дощові краплі.— Одна жінка зустріла вчора тебе й твого товариша і ладна заприсягтися, що то саме ви заходили до булочної.

Я був цілком певен, що він залякує мене, адже ми з Майком навіть не бачились напередодні,— проте обличчя моє набрало заклопотаного виразу.

— Отже, ця жінка становить небезпеку для чесних людей, хто б там вона не була, бо останнім часом я заходив тільки до булочної на нашій вулиці, щоб узяти для матері трохи хліба внабір.

Та шпик не спіймався на цей гачок.

— Тож кажи, де гроші,— мовив він, ніби й не почув моїх слів.

— Здається, мати забрала з собою, ідучи ранком на роботу, щоб випити склянку чаю.

У цей час дощ линув, мов із відра, і я подумав, що шпик розкисне, якщо не зайде до хати. Та мене це не дуже турбувало, і я вів своєї.

— Пригадую, що вчора ввечері я поклав їх у вазу на телевізорі,— це були мої останні шилінги, я відкладав їх на пачку цигарок, хотів купити сьогодні зранку,— тож мало не сказився, уздрівши, що їх немає. Розраховував, що мені вистачить на цілий день, адже для мене життя без цигарок зовсім не має смаку. А для вас?

Осідлавши свого улюбленого коника, я помалу підбадьорився, розуміючи, що брешу вже востаннє; якщо цього разу в мене вистачить завзяття, то ці йолопи будуть переможені: ми з Майком незабаром вирушимо на узбережжя, гратимем у футбол, підчепимо там якихось дівчаток, котрі залюбки дадуть нам усе, на що вони здатні, і взагалі непогано проведемо час.

— За такої негоди не варто збирати недокурки на вулиці,— торохтів я,— адже вони зовсім розмокають. Щоправда, їх можна сушити біля вогню, та знаєте, тоді вже в них нема того смаку. Дощова вода чомусь дуже погано впливає на них, вони тоді нічого не варті.

У моїй дурній голові вже заворушилося було питання, чому це набундючений поліцейський хорт не уриває моєї мови і не каже, що в нього немає часу слухати це базікання, та він уже зовсім не дивився на мене, і всі мої мрії про узбережжя враз розлетілися. Мені захотілося провалитися крізь землю в ту ж мить, коли я побачив, куди саме був спрямований його погляд.

Він дивився на неї, на п'ятифунтову банкноту, а я, вдаючи, ніби не помічаю цього, мимрив далі:

— Звичайно, краще купляти справжні сигарети, адже не можна порівняти свіжі з недопалками, що побували під дощем, а тоді були висушені. Отож легко уявити моє самопочуття, коли я раптом виявив, що грошків немає, що вони — у чужій кишені... Та коли я ненароком десь натраплю на них, то негайно ж повідомлю вас і скажу, де саме ви можете їх знайти.

Мені здалося, що я от-от зомлію: дощ вимив з ринви три зелененькі банкноти, за ними пливли й інші; спершу вони лежали нерухомі, а тоді, гнані вітром і дощем, заворушилися, мов живі, неначе прагнучи врятуватися від негоди й знову опинитися в сухому затишку ринви. Можете собі уявити, як палко я бажав, щоб їм пощастило дістатися туди. Шпик із гітлеровою пикою пиль-

но дивився на них, і я подумав, що, може, краще правити теревені далі, хоч і розумів, що це вже не зарадить лихові.

— Звісно, важкенько натрапити на гроші, і півшилінга не знайдеш на автобусних сидіннях або ж у ящику для сміття, навіть у своєму ліжку не знайшов я минулої ночі жодного пенса, інакше був би відчув уже це, як ви гадаєте? Адже не можна спати, коли щось таке стримить у тебе в ліжку, вони ж надто шорсткі, принаймні поки ще нові.

...Минуло чимало часу, перш ніж поліцай з обличчям Гітлера отямився; банкноти по-малу вкривали куточок подвір'я, до перших двох кольорів долучився й третій — десятишилінговий папірець, і тоді поліцаєва рука міцно, мов лещатами, затиснула моє плече...

III

Череватий, банькатий комендант сказав такому ж череваню з такими ж булькатими очима — членові парламенту, що сидів поряд своєї дружини, огрядної, вирлоокої шльондри, — що на одного мене він покладає надії завоювати для борсталу кубок з блакитною стрічкою — приз у змаганнях з бігу на довгу дистанцію по пересіченій місцевості. Я зареготав у думці, але не прохопився до тих банькатих і череватих дурнів ані словом (про мене, нехай тішать себе надією), хоч і знав, що комендант в глибині душі твердо переконаний, що кубок неодмінно красуватиметься на книжковій полиці в його канцелярії поміж інших поточених шашелем трофеїв.

— Він міг би стати професіональним бігуном, коли вийде звідси, — тільки-но я почув на власні вуха ці комендантові слова, як збагнув, що це й справді можливо — бігати за гроші, трюхикати рриссю за добру платню, немов виконуючи відрядну роботу, по шилінгові за вдих (потроху підвищуючи ціну аж до гінеї), а зістарівшись, тобто досягши тридцяти двох років, піти на спочинок, маючи втомлене «футбольне» серце, діряві легені й розширені вени на ногах. Я мав би дружину й автомобіль, в газетах вишкірялося б моє фото чемпіона з марафонського бігу, а мій спритний секретар відповідав би на силу-силенну листів, що надходили б від різних шльондр, котрі юрбою оточували б мене, дізнавшись, хто я такий, а я проштовхувався б крізь їх юрбу, прямуючи в якийсь із універсальних магазинів Вулворта, щоб придбати леза для бритви або випити склянку чаю. Над цим варто було подумати, і комендант, певне,

зрозумів, яке враження справили на мене його слова, тож мовив, повертаючись до мене, наче мусив обов'язково порадитись зі мною:

— Ну, як тобі подобається така перспектива, мій хлопче?

Черевані втупилися в мене банькатими очима, їхні роти, схожі на писки золотих рибок, розтулилися, вищиривши золоті зуби, і я, приховуючи до часу свій козир, кинув їм у відповідь те, чого вони чекали:

— Це було б мені дуже до вподоби, сер.

— Добрий хлопець. Має гарний вигляд і відповідний настрій. Це блискуче.

— Ну, гаразд, — сказав комендант, — завоюй лише нам кубок, і я зроблю для тебе все, що зможу. Забезпечу тобі таке тренування, що на свободі поб'єш усіх бігунів!

У моїй уяві тут-таки вималювалась картина: ось я біжу, перемагаючи всіх бігунів на світі, залишаючи їх далеко позад себе, ось я вже zostався сам-один, біжу підтюпцем через величезне широке пустище, заросле вереском, ось я вже досяг прекрасної швидкості, як раптом; хрясь, хрясь! — кулі з поліцейської гвинтівки, що летять швидше за найліпшого бігуна, догнали мене і влучили просто в горлянку, дарма що я такий неперевершений бігун, і я гепнувся об землю...

Черевані очікувально дивилися на мене.

— Красно дякую, сер, — сказав я.

Вони відпустили мене, я спустився східцями павільйону і вийшов на поле, тому що великий забіг мав ось-ось розпочатися; два бігуни з Ганторпа вже давно стовбичили на стартовій доріжці, готові щохвилини рвонутися й побігти вперед, наче білі кенгуру. Спортивний майданчик мав чудовий вигляд: навколо нього були напнуті великі намети, прапори маяли на вітрі, було приготовлено місця для сімей (порожні, тому що жодні мати чи батько уявлення не мали, коли почнуться змагання); хлопці ще тренувалися з бігу на сто ярдів, панство походжало від намету до намету, духовий оркестр з табірних хлопців був виряджений у голубі мундири; учасники змагань стояли на своїх місцях — хлопці з Гакнелла у коричневих куртках, наші, борстальські, в сірих спортивних куртках, а далі ганторпська банда — у сорочках з закачаними рукавами. З сліпучо-голубого неба лилося потоками сонячне проміння, — годі було й мріяти про кращу погоду, і все величне видовище нагадувало «Айвенго», що його ми нещодавно бачили в кіно¹.

— Ходи-но сюди, Сміте, — покликав мене Роч, тренер, — ми не хочемо, щоб ти спіз-

¹ Тобто сцену лицарського турніру із кінофільму, поставленого за романом Вальтера Скотта «Айвенго».

нився на старт. А втім, якби це й сталося, ти все одно випередити їх.

При цих його словах інші учасники почали свистіти, та я вдавав, що не помітив цього, і, зайнявши місце поміж хлопцями з Ганторпа й Ейлсгема, став навколішки і зірвав кілька стеблинок трави, щоб смоктати під час бігу. Отже, починався великий забіг, призначений для тих, що спостерігали його з трибун, стоячи під британським національним прапором, який майорів на вітрі, для коменданта, котрий нетерпляче очікував результатів; в цей час він і вся його банда з вибалушеними здивованими очима, певне, закладалися, сто проти одного, ставлячи на мене всі гроші, які були в них у кишенях, весь їхній заробіток за наступні п'ять років, і що більше грошей вони ставили на мене, то щасливіший я мав бути.

На їхню думку, я повинен би був умерти заради надій, які вони покладали на мене. Звідки їм знати, що я волію краще вмерти від реготу, коли вони вирішуватимуть: задушити мене, чи ні. Коліна мої відчували прохолоду порослої травою землі, краєм ока я помітив, як Роч підніс руку. Хлопець з Ганторпа рвонувся раніше, ніж подали сигнал; хтось завчасу вигукнув щось підбадьорливе; хлопець з Медве нахилився вперед; нарешті пролунав постріл, і я зірвався з місця.

Ми обігли навколо поля, а тоді подалися вздовж алеї в'язів у півмилю завдовжки, весь час у супроводі підбадьорливих вигуків; коли ми вибігли з воріт на дорогу, мені здавалося, ніби я веду перед, хоч мені зовсім не кортіло пересвідчитися в цьому. Через кожні п'ять миль перед очима спалахували побілені стовпи, стовбури дерев, приступки, камені; через кожні півмилі стояли хлопчакі, тримаючи наготові пляшку води і коробку з бинтами на випадок, якщо хтось покалічиться чи знепритомніє. Після першого стовпа поперед мене біг тільки один; я не відчував ані найменшого напруження. Якщо хочете послухати моєї поради щодо бігу, то скажу: ніколи не поспішайте, а коли часом таке й трапиться, не давайте знаки, щоб інші бігуни про це не дізналися. Ви завжди залиште всіх позаду на довгій дистанції, якщо вони не відчують вашої похапливості; напруживши сили і порівнявшись з двома чи трьома попереду, ви можете згодом зробити ривок і змусите інших квапитися саме тому, що досі ви не поспішали.

Я біг повільною рисою, у спокійному ритмі і невдовзі начебто й забув, що біжу, майже несвідомо піднімаючи й опускаючи ноги, роблячи потрібні рухи руками; я не помічав роботи легенів, не відчував зловісного пульсування в серці, котре завжди давалося знаки на початку бігу. Бачте, я,

власне, ніколи не змагався раніше в швидкості, я просто бігав; ось і виходить — коли я забуваю про змагання й трюхаю собі, не думаючи, що то і є біг, перемога завжди на моєму боці. Коли я помічаю, що вже близько кінець дистанції — ген там уже видно східці або стіну якогось котеджа, — я надаю ходи, і то без будь-якого напруження, адже доти я й не відчував, що біжу, і зовсім не докладав зусиль. Це, мабуть, тому, що, біжачи, я поринав у роздуми; цікаво, чи це я один забуваю про біг, коли мене заповонюють різні думки, чи, може, й інші хлопці здатні на таке?

Мчу, як вітер, брукованою стежкою, потім — порізаною коліями дорогою, прямою, ніж поросла травою польова дорога; на ній якось краще думається; цього полудня я відчуваю себе в своїй стихії; знаю, що ніхто не перемає мене, і сам маю намір перемаєти себе ще до кінця дня. Бачте, коли комендант пояснював, що треба бути чесним (це було в той день, коли я прибув до табору), він не розумів значення цього слова, інакше не примусив би мене брати участь у змаганнях — бігти отак у сорочці й шортах у цей чудовий сонячний день. Він повівся б зі мною так, як я повівся б із ним, будучи на його місці: я запропонував би його до каменоломні й примусив бити каміння, аж доки він не зламав би собі хребет. Отой шпик, схожий на Гітлера, виявився чеснішим за коменданта; принаймні, ми не прикидалися один перед одним; коли мою справу мали слухати в суді, шпик постукав до нас у двері о четвертій ранку і підняв вкрай зморену матір з ліжка, щоб нагадати, що вона мусить бути в суді рівно о пів на десяту. Це було найвишуканішим проявом підлоти, про який мені доводилося чути, та я вважаю це чесним, так само як були чесні і материні слова, коли вона одверто висловила шпикові свою думку про нього й обклала його найдобрішою лайкою, витративши на це з півгодини й збудивши мало не цілу вулицю...

Я швидко біг краєм поля, яке межувало з дорогою, вдихав пахощі молодої трави й жимолості; мені здавалося, буцімто я походжу з гончаків, яких навчено бігти на задніх лапках; тільки попереду я не бачив кролика, а позаду не бігли інші собаки, примушуючи мене підтримувати темп. Я поминув бігуна з Ганторпа, в якого сорочка вже потемніла від поту, й помітив попереду лісову ділянку, обнесену огорожею, і єдиного бігуна, котрий наближався до позначки на півдорозі і котрого я мав обійти, щоб виграти змагання. Та ось він звернув у гущавину дерев і чагарнику і зник мені з-перед очей; тоді я й відчув, що таке самотність бігуна на довгій дистанції, коли він біжить по пустельній місцевості... Бігун, що був по-

зад мене, мабуть, дуже відстав, бо стало зовсім тихо — тихіше й спокійніше навіть, ніж тут бувало о п'ятій годині ранку морозної зимової днини. Це важко було зрозуміти, і єдине, що я знав, — це те, що мушу бігти, бігти, бігти, не знаючи, для чого біжу, і я біг далі й далі незнайомими полями і лісами, від яких віяло жахом, біг пагорками, не помічаючи підйомів, спусків, проносився через потоки, від яких серце вискочило б з грудей, якби я був потрапив у котрийсь. Але фініш був невимовно далеко, хоча й сюди долинали підбадьорливі вигуки глядачів, і я мусив бігти, аж доки вистачить снаги; зупинитися можна було

вів перед, і навіть не помітивши цього. Хлоп-хлоп, хресь-хресь, туп-туп, — знов трюхикаю серединою широкого поля, додержуючи попереднього ритму, не напружуючись, не докладаючи зусиль, немов той хорт, — знаючи, що я переможу, хоч пробіг тільки півшляху, — переможу, якщо тільки схочу, бо можу бігти ось так іще десять, п'ятнадцять, двадцять миль і, якщо треба буде, упаду мертвим біля фінішу, бо, зрештою, це однаково, що жити тим чесним життям, яким радить комендант. Ото ж бо воно і є: виграти змагання й стати чесним! Тож я рухався далі й далі, зазнаючи незнаної досі насолоди від самого процесу руху: на душі

тільки тоді, якби перечепився об стовбур дерева й скрутив собі в'язи або якби впав у занедбаний колодязь і лежав там мертвий у вічній темряві. Тож я подумав: стривайте-но, зараз я вам утну штуку з цим кросом; даремно мрієте ви будь-що перемогти з моєю допомогою і доп'ясти шмат блакитної стрічки! Не варто думати про когось, треба йти власним шляхом, а не тим, що його визначили для тебе люди з кухлями води й пляшечками йоду напоготові, щоб звести тебе на ноги, коли ти впадеш і покалічишся (навіть якби ти волів залишитися на землі), і примусити знову бігти.

Ось я вибіг із лісу, обійшовши того, хто

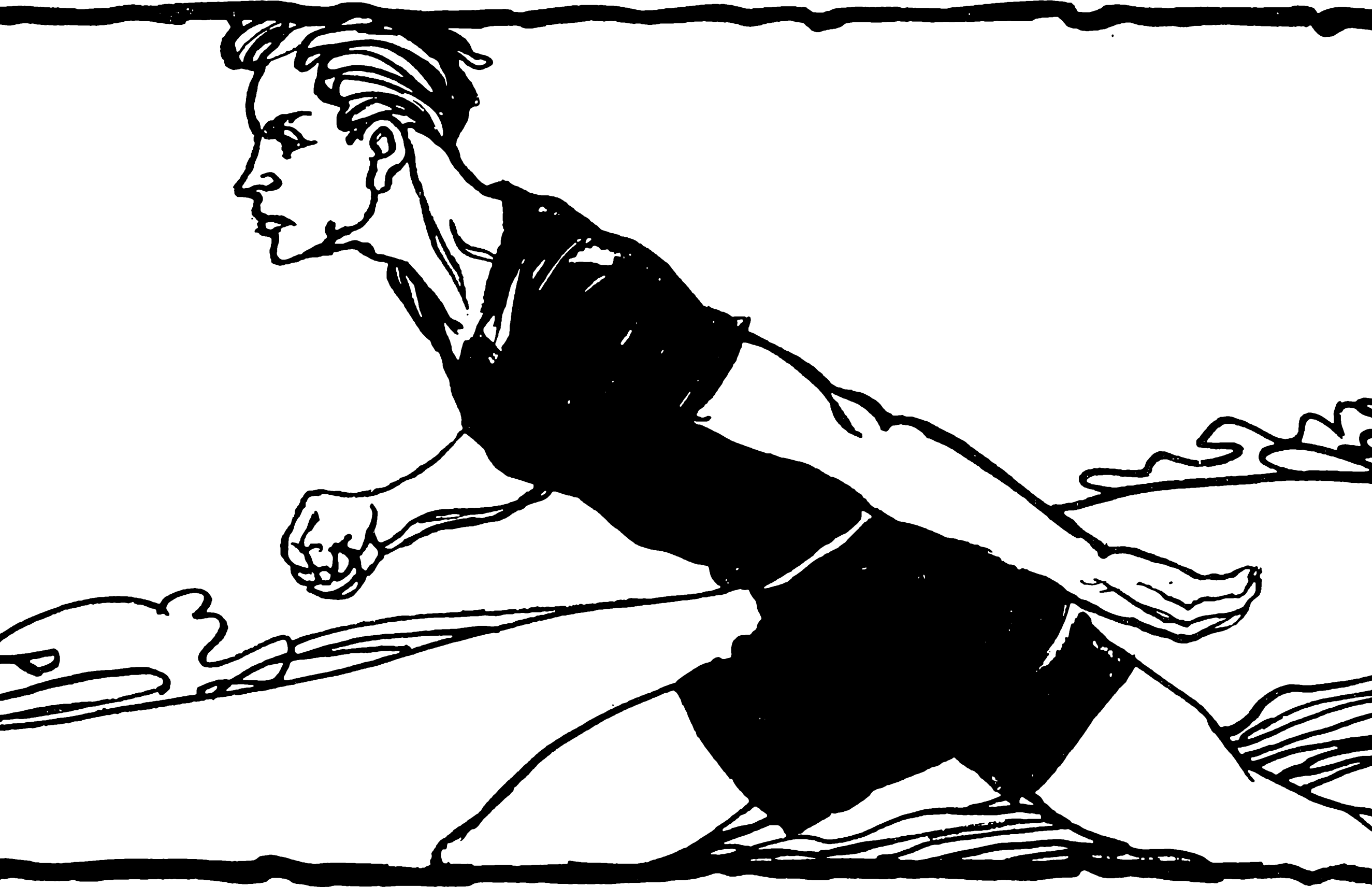
ставало так добре і можна було думати досхочу, а це я на той час уже встиг уподобати. Треба було або просто змагатися або виграти змагання, і я знав, що можу зробити і те й друге, бо ноги легко й швидко несли мене вперед, — ось уже й зарослий терном насип, короткий спуск схилом, ось і занедбана дорога, — а ноги несуть мене все далі й далі, вони наче зроблені з електричного кабеля, легко перестрибують через колії, через коріння, — та я не збираюся здобувати перемогу для тих. Спершу, коли я тільки-но прибув сюди, то думав, що перемога для мене — це можливість легко викручатися від поліції навіть після

найбільших банківських справ, насправді ж вона означає якраз протилежне (хай хоч як вони намагатимуться принадити й обдурити мене) — вона означає, що я потраплю прямісінько до їхніх міцних рук у білих рукавичках, поміж їхні вишкірені пики і залишатимуся з ними аж до скону, зазнаючи злиднів і гіркої праці; то хай вже краще я сам оберу собі життя, нехай і важке, аби не те, яке вони можуть запропонувати мені!

Далі до мене приходять інша добра думка: адже я можу звернути біля живоплоту вліво і під його прикриттям непомітно дременути від фінішу. Я міг би пробігти три, чотири або усіх дванадцять миль не згірш,

найбруднішої роботи, аж доки не скінчиться мій строк. Кожний матиме мене за найостаннішу людину, що не варта й шеляга ламаного, ото й буде вся вдячність за мою чесність, як я її розумію. Адже коли комендант закликав мене бути чесним, він мав на увазі своє розуміння чесності, а не моє, і коли б я був пристав на це й виграв змагання, він, будьте певні, таки потурбувався б про те, щоб забезпечити мені приємне життя протягом останніх шести місяців. Та в моєму розумінні так чинити не годиться. А втім, якщо дивитися на все це з моєї точки зору, то хто може докорити комендантові? Адже це війна — хіба ж я не казав?

як на оцих перегонах, поминути кілька шосе, так що вони ніколи в світі не догадаються, яким саме я подався; а коли поночіє, мені, може, пощастить десь натрапити на залізничну платформу й проїхати без квитка на північ... А втім, що це я? Чи не з глузду зсунувся? Чого б це я мав продовжувати собі строк, адже мені лишилося якихось шість місяців і мені нема від чого тікати; я тільки хотів би проявити трошки власної волі перед тими пузянями, яких захищає закон: нехай собі сидять у своїх зручних кріслах і милуються з того, як я програв змагання. Та коли я й справді програю його, бог свідок, мені не минути найогиднішої і

Отже, коли я влучу йому в найвразливіше місце, він неодмінно розлютиться; ще б пак, він роками мріяв про те, як чудово сонячної днини стоятиме і поплескуватиме мене (або когось іншого) по спині, в той час я одержуватиму кубка з рук лорда Щипавки або якогось іншого запливлого жиром дивака із схожим прізвиськом. Отож я скривджу його так само, як він кривдить багатьох, і він із шкіри буде пнутися, щоб помститися на мені, як то кажуть, зуб за зуб, та я зазнаю солодшої втіхи, бо вдарю перший, і ще тому, що довше готувався до цього удару. Я й сам не знаю, чого мені так приємно думати про це, — як ніколи в

житті,— та, зрештою, це не має значення. Я витратив тут чимало часу, щоб збагнути це все,— мабуть, тому, що не мав раніше ні часу, ані спокою протягом усього того злодійського життя, а зараз думки мої плинуть неквапно і єдине, що мене турбує, це те, що часом я не можу спинити їх, навіть коли мозок починає судомити від напруження, коли він стає немов відморожений, паралізований, якийсь скручений; тоді я мушу дати йому спочити і чимдуж мчу зарослою терном дорогою. У всьому цьому й полягає моя перевага над такими людьми, як комендант; я доведу,— якщо зможу,— що він ніколи не виграє змагання, якщо навіть якийсь хлопець і прийде першим; я доведу, що комендант кінець кінцем приречений, що прийде час, і такі хлопці, як я, помстяться йому і танцюватимуть, як божевільні, навколо руїн борсталу. Отож я й не хочу ставати переможцем у цьому змаганні, щоб зробити приємність комендантові; ні, я хочу бути чесним, як він радив мені, сам не розуміючи значення своїх слів; а втім, не думаю, щоб він колись розкрив себе, навіть якщо й прочитає оцю розповідь і здогадається, про кого саме тут ідеться.

Я вже вибрався з низини, подряпавши об терня коліна й лікті; дві третини дистанції були вже позаду. В моєму мозкові безнастанно лунав голос, що повторював, мов радіо: якщо морозними ранками ти вже зазнав досхочу отого приємного відчуття першої людини на землі, якщо тобі вже знайоме і неприємне відчуття останньої людини на землі у літній полудень,— то тепер маєш, нарешті, відчути себе єдиною людиною на землі, тож годі міркувати над тим, що є добре, а що зле; знай трюхикай собі, поляпуючи тапочками по доброму сухому ґрунту — він принаймні не втне з тобою поганої штуки. Слова дзвенять у мені, наче друзки розбитого кришталевого сервізу, всередині у мене щось коїться, це мене турбує, і я не можу збагнути, в чому причина; машинка у серці працює із якимсь скреготом, начебто в мене висипали мішок іржавих гвинтів і я струшую їх за кожним кроком. Вряди-годи я порушую ритм бігу — закидаю праву руку за спину, мацаю ліву лопатку, мов силкуючись витягти звідти ножа, що хтозна-як потрапив туди. Але я знаю, що нема чого непокоїтись,— це все сталося, мабуть, через те, що я надто багато думав. Адже часом думки й турботи беруть наді мною нечувану владу — закладаюся, що ви вже встигли помітити це з моєї розповіді; в усякому разі, це досить дивно, бо моя мати не знає навіть, що це таке — міркувати, отже, я не схожий на неї; зате мій старий зазнав досить турбот за своє життя, аж доки не захлинувся власною

кров'ю й не врізав дуба якимсь уранці, коли нікого не було вдома. Я ніколи не забуду цього, їй-право, не забуду, адже я перший побачив його, і краще було б мені ніколи цього не бачити...

Я повертався додому із здобиччю у вигляді трьох лимонів — десь поблизу крамнички, в якій торгували смаженою рибою і картоплею, я ненароком натрапив на машину з фруктами; в хаті панувала неймовірна тиша; тільки-но я переступив поріг, як відчув, що скоїлося щось лихе; спинився, притуливши лоба до холодного дзеркала над каміном, намагаючись не розплющувати очей і не бачити годинника на каміні; я почував, що пополотнів, мов крейда, наче упир висмоктав з мене всю кров, і навіть мої кишенькові здобутки враз втратили всю свою привабливість...

Хлопець з Ганторпа мало не наздогнав мене. З живоплоту, зарослого шипшиною, долинув пташиний спів, двоє дроздів притьмом злетіли з якогось колючого куща. Колосся на полі стояло як налите, мабуть, незабаром жнива, прийдуть косарі з косами й жнивварками, та я не дуже звертав уваги на все це і, минаючи стіжок сіна, вирішив не оглядатись і, незважаючи на оті цвяхи, що торохтіли всередині, так наддав ходу, що невдовзі залишив далеко позаду і хлопця з Ганторпа, і співучих пташок. Мені вже залишалось небагато до останніх півтори милі, я посувався легко, наче ніж у маргарині; раптом мене огорнув спокій, начебто я розплющив очі під водою і розглядав кремінці на дні потоку. Це знов нагадало мені повернення додому в той ранок, коли сконав мій старий; химерне відчуття — адже я відтоді зовсім не думав про це, та й тоді теж не дуже сушив голову цією подією. З якого ж дива усе знову пригадалося мені? Мабуть, це відколи я почав бігати на довгі дистанції, у мене почали з'являтися всілякі набридливі думки, от і зараз, коли мій скривавлений старий ввижається мені за кожною травичкою; мабуть, це думання, зрештою, не така-то вже й хороша штука, і я тепер зовсім не певен, що воно мені до вподоби. Отож я біжу далі, проклинаючи і начальство борсталу і їхніх спортсменів,— ляп-ляп, хлюп-хлюп, хресь-хресь,— може, вони саме в такий спосіб і виявили свій гнів на мене з самого початку, засвітивши чарівний ліхтар у моїй голсі, яка досі не мала слушної нагоди уявляти такі речі. А втім, треба сприймати все це, як личить бігунові, тоді я залишусь таким, як був колись, і зможу відігнати усе зайве. Тільки-но я подумав так, як вже відчув, що виграю... Як би там не було, а того ранку я зійшов на гору східцями, зовсім не думаючи про те, в якому стані знайду батька і що робитиму. А зараз мушу спокутувати свою тодішню

легковажність спогадами про нестерпне життя, що його створила батькові моя мати, крутячи любов щоразу з іншими чоловіками, в той час коли він був іще живий і годний; її анітрохи не обходило, чи знає він про це, чи ні, а він же зовсім не був такий сліпий, як їй здавалось, він здіймав галас, проклинав, загрожував продірявити їй шкіру, і я мусив стримувати його, хоч і добре знав, що вона заслуговує на це. Що й казати, гарненьке життя для всіх нас. Та, зрештою, я не нарікаю на долю, інакше згодився б виграти ці кляті змагання; та дзуськи, цього я не збираюся робити; а втім, якщо не зменшу швидкості, то виграю перш, ніж встигну схаменутись, і тоді нічого вже не зможу вдіяти.

Зі спортивного майданчика до мене долинає гамір, звуки музики; там, за прапорцями фінішу — добре втрамбована доріжка, яку вже передчувають з полегшенням м'язи моїх ніг. Я зовсім близько від фінішу, дарма, що оті цвяхи безперервно деренчать у мене всередині, та я ще маю досить снаги, щоб промчати решту шляху, мов вітер, коли тільки схочу; тепер я знаю, що в цілій Англії немає іншого бігуна на довгі дистанції по пересіченій місцевості, який міг би зрівнятися зі мною в швидкості й стилі. Наш недолугий телепень комендант, цей напівзогнилий дідуган, порожній, наче каністра з-під бензину, хоче, щоб мій хист бігуна приніс йому славу, вплив би в його старечі вени кров і наснагу, що їх він ніколи не мав, він хоче, щоб його пузаті дружки побачили на власні очі, як я, важко дихаючи й заточуючись, підбіжу до стовпа біля фінішу, і він зможе сказати: «От бачите, мій хлопець таки доп'яв кубка. Я виграв заклад, бо справді варто бути чесним і добувати нагороди, які я пообіцяв моїм хлопцям; вони це знають і весь час знали. Відтепер вони будуть завжди чесні, бо це я зробив їх такими». І його дружки подумують: «Що ж, він привчає своїх хлопців до чесного життя і заслуговує на медаль; ми ще доможемось, щоб його величали сером»...

Нараз пташки знов заходилися цвірінкати, і я кажу собі: начхати мені на те, що скажуть чи подумують ці безхарактерні бовдури, в яких і підборіддя немає, хоч вони й перебувають під захистом закону. Вони вже помітили мене, я чую їхні схвальні вигуки, гучномовці, що скрізь стримлять, мов слонячі вуха, поширюють урочисту новину про те, що я веду перед і неодмінно прийду першим. Та я й досі згадую про батькову смерть — (адже його не захищав закон) і про те, як він сказав, щоб лікарі забиралися геть, коли вони запропонували йому вмирати в лікарні. Він звівся з ліжка, щоб вишпурнути їх з хати, гнався за ними

по сходах у самій сорочці, дарма що від нього лишилися самі шкіра та кістки. Я доти й гадки не мав, що в нього така незвичайна сила волі, а того ранку, ввійшовши до кімнати, побачив, що він лежить долілиць на ліжкові, відкинувши простирала й ковдру, наче кролик, з якого здерли шкіру; сиву голову притиснув до самого краєчка ліжка, а на підлозі була, певно, вся кров, що її він мав у своєму тілі — мало не весь лінолеум і килим були заюшені рожевою кров'ю..

Я біг далі й далі, і міцна загата серця надійно стримувала мою вируючу кров; шипи моїх бігових туфель впиналися у дорогу щодалі глибше, ніби вона була зроблена з дерева, ноги несли мене, наче пташині крила, руки були розчепірені, мов пазурі, я летів полем, але не хотів давати комусь нагоду милуватися з мене, не хотів випадково виграти змагання. Тепер, коли вже близько був фініш і я пробігав повз купи свіжого сіна, скошеного хлопцями з борсталу, до мене долинули пахощі задушливого і паркого дня; я одривав шматки кори від стовбурів дерев, запихав їх у рот, жував, відчуваючи смак деревини й пороху, а може і якихось личинок, жував, мало не до нудоти, навіть ковтав шматочки, — адже протягом півроку я не відчуватиму пахощів трави, припалої пилом кори, не бігатиму цією чудовою стежкою. Я дуже не хотів би зізнаватися в цьому, та мені чомусь страшенно захотілося плакати, — хай йому чорт, я ж не плакав з самого малечку. Мабуть, це тому, що я уповільнюю біг, щоб хлопець з Ганторпа мав змогу наздогнати мене, я роблю це саме там, де дорога звертає до спортивного майданчика, — звідти їм видно, що я роблю, особливо комендантові та його банді, що вмостилися на трибуні. Ті, що сидять ближче, і досі не второпали, до чого воно йдеться, і галасують, мов навіжені, очікуючи моєї появи біля фінішу, а мені кортить дізнатися, чи скоро вже той клятий хлопець із Ганторпа, що плентається десь позаду, пережене мене, адже я не можу сидіти тут цілий день; хай йому дідько, невже мені так поталанило, що слабак із Ганторпа зовсім вибув із змагання і мені доведеться стовбичити тут іще з півгодини, доки наблизиться найближчий за ним!? Ну, що ж, хай і так, однаково я не зрушу з місця, не пробіжу останньої сотні ярдів, хоч би й довелося мені сісти на травичку, підібгавши ноги; нехай комендант із своїми пришелепуватими друзями наблизиться підняти мене з землі й однести на майданчик; а втім, це суперечить їхнім правилам, отже можна битися об заклад, що вони цього не зроблять, адже в них не вистачить глузду порушити правило, дарма що самі ж його і встановили

(а я саме так і вчинив би, бувши на їхньому місці). Ні, я покажу їм, що таке чесність, хай навіть це мені коштуватиме життя. Я ладен заприсягнутися, що доведу своє, як довів мій старий, перемігши біль і вигнавши із хати лікарів; якщо у нього вистачило сили волі, то вистачить і в мене; тож стовбичитиму тут, очікуючи того дурня із Ганторпа чи з Ейлсгема,— нехай собі виграють змагання і роздирають шворку на фініші...

Хлопці з Ессекса гукали до мене, мало не переривалися, щоб я біг далі; вони вимахували руками, зводилися з місць, вдавали, начебто самі от-от помчать до тієї шворки,— адже були в кількох ярдах від неї. Ото ще йолопи, думав я, цілуйтеся з тим стовпом на фініші; а втім, я знав, що вони галасують про людське око, адже вони цілком на моєму боці і завжди будуть, хоч і бояться поліції та в'язниці. Зараз вони захоплено вигукують щось підбадьорливе, щоб комендант мав підставу думати, ніби вони своїм єством на його боці; мав би він хоч крихту здорового глузду, то не думав би цього.

З трибун до мене долинали крики панства, я бачив, що лорди і леді позводилися з місць, вимахують руками, вигукуючи своїми прегарними голосами: «Біжи! Біжи!» Та я наче оглух і осліп, зробився якийсь недомкуватий, стояв мов укопаний, і досі відчуваючи в роті присмак кори й схлипуючи, мов немовля, — цього разу вже від радощів, що, нарешті, переміг їх.

Адже я чув несамовите ревіння, бачив, як хлопці із Ганторпа підкидають у повітря свої куртки; човгання ніг по дорозі позад мене ставало все виразнішим; раптом я відчув запах поту, хтось, напружуючи останні сили, майнув повз мене і, заточуючись, з розкуйовдженим волоссям, помчав до фінішу, рохкаючи і сопучи; отаким, мабуть, буду і я, коли мені стукне дев'яносто і я стоятиму однією ногою в могилі. Мені закортіло гукнути до нього: «Біжи, біжи, аж доки не перервешся! Нехай тебе прив'яжуть до тієї ганчірки!» Та він був уже там, тому я зрушив з місця і підтюпцем рушив за ним під оглушливий убивчий рев глядачів...

Мабуть, час кінчати; але не думайте, що я тепер зовсім не бігаю,— хоч, може, й не так, як раніше. Я не помилився щодо коменданта; моя чесність не викликала в нього поваги; та я й не сподівався цього і не намагався нічого пояснити йому, адже коли він освічена людина, то мусив хоч трохи зрозуміти мене. Він таки залив мені за шкуру гарячого сала, чи принаймні думав так: мало не кожного ранку загадував мені вивозити на візку ящики з сміттям із величезної табірної кухні, тягти їх аж за сад і там

висипати; після полудня я мав виливати помії на картоплю й моркву, що росли на городніх ділянках; увечері тер і шкріб підлоги, цілі милі підлог. Це було, однак, зовсім непогане життя, оті шість місяців, та цього він теж ніколи не зрозуміє. Якби міг, він зробив би його ще похмурішим. Зараз, оглядаючись назад, я бачу, що в тому житті був свій сенс, особливо коли зважити на те, що я мав нагоду багато думати і що хлопці збагнули, що я навмисне програв змагання — цим я назавжди здобув їхню прихильність, вони казали мені чимало доброго і на всі заставки лаяли коменданта.

Робота не знесила мене; навпаки, вона неабияк зміцнила мене, тож коли я виходив звідти, комендант знав, що його злість не завдала мені ніякої шкоди. Після того, як я залишив борстал, вони спробували запроторити мене до армії, та я не пройшов медичного огляду. Зараз скажу вам, чому. Не встиг я вийти звідти, після того кросу й шести місяців виснажливої праці, як заслаб на плеврит, котрий і врятував мене від солдатського мундира.

Зараз я на волі, і все знову йде своїм звичаєм, але цього разу поліцейським нишпоркам не поталанило — вони не спіймали мене після того останнього дільця, яке я так добре прокрутив. Мені дісталось шістсот двадцять вісім фунтів, і я ще й досі живу з них, бо цього разу з усім упорався сам-один, тож і маю зараз змогу тихомирно писати все це, аж доки не пофортунить урвати де-небудь ще ласіший шматочок; я вже маю його на оці, та не захоплюся про нього й словечком жодній живій душі. Орудуючи щіткою коло підлог у борсталі, я виробив свій власний метод, обмірковував найнадійніші схованки, а також те, яким чином моє життя повинно справляти враження невинності й чесноти; водночас я обмізкував і те, що маю робити, коли знову потраплю в поліцейські лабеті.

Тим часом (саме цього вислову вживають у кількох книжках, що їх мені випало прочитати відтоді; я не мав од них ніякої користі, бо всі вони закінчувалися біля щасливого фінішу і не могли стати мені в пригоді), тим часом я маю на меті передати цю писанину моєму товаришеві й попросити його, якщо, бува, мене знову спіймають, щоб він спробував пропхати її до якоїсь книжки абощо — адже я залюбки глянув би на комендантову пику, коли він читатиме її; втім, сумніваюся, щоб він її читав, та якщо навіть і прочитає, то навряд чи второпає, про що тут ідеться. Якщо ж мене зловлять, той хлопець ніколи не викаже мене — він живе на нашій вулиці, відколи я себе пам'ятаю, і він мій вірний друг. Це я знаю напевне.

*З англійської переклав
Аркадій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ*